
MICHAEL DOUBEK: NEPŘIZPŮSOBIVOST

MICHAL JAREŠ

MICHAEL DOUBEK: NEPŘIZPŮSOBIVOST (INADAPTABILITY)

The article deals with the reception of Michael Doubek's anti-utopian novel *Nepřizpůsobivost* (Inadaptability). Article points out the contradictions between the reception and the meaning of the text, especially its simplification and one-sided ideological action.

Keywords: Unie českých spisovatelů, dystopia, ideology

V listopadu 2017 byly již po dvanácté vyhlášeny v Praze ceny Unie českých spisovatelů. Na stránkách této instituce se dozvíme, že „při výběru laureátů ceny zohledňuje nejen uměleckou kvalitu jejich díla, ale rovněž jejich morální kvality a společenskou angažovanost. V letech 2006–2008 neslo ocenění název Cena Daniela Strože a Unie českých spisovatelů, od roku 2009 se jmenuje Cena Unie českých spisovatelů“. Laureáty této ceny jsou mj. Karel Sýs, Miroslav Florian (cena in memoriam), Ludvík Hess, Michal Černík, František Uher, Vladimír Janovic, Eva Frantinová, Alexej Mikulášek, Milan Blahynka, Pavel J. Hejátko, Daniel Strož (poté, co cena přestala nést jeho jméno), Ivana Blahutová, Petr Kukal, Milan Friedl, Zdeněk Frýbort, Jiří Žáček, Karel Šrp, Valja Stýblová, filmový režisér Antonín Kachlík, Petr Žantovský (za odvážné občanské postoje), Jaroslav Čejka, samozřejmě pak nesmí chybět ani Pavol Janík (za podporu česko-slovenských kulturních vztahů), Ivan Fontana, Antonín Drábek (za celoživotní nakladatelskou činnost, cena in memoriam), Vlastimil Vondruška (za dílo *Husitská epopej*), Eva Kantůrková (za knihu *Jan Hus* – je vidět, že husitská tradice je pro Unii nosné téma) a v posledních letech například Zdeněk Troška (za přínos českému filmovému

humoru), Gustav Oplustil (za přínos české televizní zábavě) nebo Jaroslava Obermeierová (za celoživotní hereckou práci). Tento podivuhodný panteon doplňují ještě Erazim Kohák (za přínos českému humanistickému myšlení), Lenka Procházková (za občanskou angažovanost), Čestmír Císař (za celoživotní publicistické dílo se zvláštním přihlédnutím ke knize *Moji českoslovenští presidenti*) či Zdeněk Mahler (za celoživotní dílo).

I díky diskuzi o Karlu Sýsovi a Státní ceně, která rozvířila hladinu české kulturní scény, vypovídá celé unijní seskupení o povaze ceny jako takové. Můžeme na ni nahlížet jako na jednu z mnoha klubových cen, které si rozdávají mezi sebou nejrůznější sdružení. Můžeme se jí posmívat, můžeme ji obcházet mlčením (což samozřejmě Unii nejvíc dráždí): podobně jako v případě Karla Sýse chce být zejména cenou uznanou, nebo ještě lépe uznávanou všeobecně. Nebránil bych se, kdyby ve výsledku působila nad tím ideologickým strašením nějaká hodnota estetická, kdyby oceněné texty a osobnosti měly alespoň nějakou výpověď: kdyby byly ke čtení. Ovšem ve chvíli, kdy cenu Unie dostane za rok 2017 Jožo Ráž s odůvodněním „za jedinečnou muziku“, jasně ukazuje celá tahle myšlenka ceny na to, že neustále setrvává spíše na periferii zájmu, v trvalé neschopnosti opustit svět, v němž zakladatelé rostli a byli úspěšní, a tedy ve snaze o upachtěnou a upocenou lidovost s nezájmem o cokoliv dalšího. „Nemyslím si, že je správné, pokud je Jožo Ráž popisován jako kontroverzní osoba, protože jeho činy mají jednu společnou linku, která je velmi silná, totiž žít život naplno. On každý děj a pocit hluboce a poctivě prožívá,“ zdůraznil ve svém laudatiu na Ráže podnikatel Aleš Grof. Dodal, že když Ráž zpívá na pódiu, řídí firmu, závodí v autě nebo prohání motorku, tak všechno dělá poctivě a naplno. „Málokdo z nás si umí život zařídit tak, aby se nezdržoval zbytečnostmi, aby se ihned a dobře rozhodl. A právě tím se špičkoví umělci – takoví jako Jožo Ráž – odlišují od nás ostatních,“ vysvětlil Grof s tím, že umělci prožívají s chutí a velmi hluboce každou vteřinu svého života, což je pro ostatní lidi nepochopitelné a mnohdy i nestravitelné. Samotný Ráž po laudatiu uvedl, že si váží ceny, protože ji chápe i jako ocenění pro všechny fanoušky Elánu.“⁽¹⁾

1 (rad): „Rebel Jožo Ráž získal cenu UČS“, *Haló noviny*, 6. 11. 2017, s. 2.

Je to produkt typicky stolní společnosti (ostatně většina oceněných vlastně je skupinově zařaditelná), kterou tvoří věkový průměr kolem sedmdesátky. Ostatně od roku 2016 cenu podporuje klub zastupitelů KSČM. Jejich vzteklost je směšná, jejich názory jsou neustále ukotvené v reálsocialismu: do boje proti liberalismu a kapitalismu naskakují často s myšlenkou svobod sociálních i sexuálních, a to zejména v prebendách pro sebe. Vše je pak dovoleno, protože tím se přece „špičkoví umělci odlišují od nás ostatních“. To setrvávání a nedocení se pak projevuje i v nejrůznějším sebeohledávání a sebemrškačství: když Karel Sýs napíše o knize Milana Blahynky, že pojednává o generaci, „která byla jako celek určena k zavržení“ (Sýs 2018), ukazují stálou bolest svého ega.

Pro nás je ovšem zajímavější v tuto chvíli neohledávat bolesti a nevy světlovat, že je to celé postavené na hlavu: spíše bychom se chtěli věnovat oceněné novele Michaela Doubka s „kunderovským“ názvem *Nepřízpůsobivost*, která vyšla v nakladatelství Kmen v roce 2017. Doubek je ročník 1972, po vystudování Lékařské fakulty MU v Brně pracuje jako lékař na onkologii, vysokoškolský pedagog. Je překladatelem ze španělštiny, autorem knih pro děti (veršované leporelo *O sluneční panence a deštivém panáčkovi*, 2005, a *Letecká pohádka*, 2011), novely *Tvůj den, má noc* (2009) na pomezí sci-fi a detektivky o klonování, „novém životě“ lidí z Velké Moravy, kteří jsou donuceni znovu žít někdejší život. Novela *Nepřízpůsobivost* se pohybuje také na pomezí žánrů a zároveň je uzavřená v recepčním ghettu Unie českých spisovatelů – Michal Černík o ní nadšeně mluví v anketě *Literárních novin*: „Doubek před nás postavil dnešní společnost v totálním rozkladu společenského systému, kde se boj s chudobou zvrhl v boj proti chudým, tedy nepřizpůsobivým. [...] Milan Kundera ve svých románech nastavil uměleckointelektuální laťku velmi vysoko, Michael Doubek ji zdolal. Vážení čtenáři, budete přinuceni k myšlení nad současným systémem a nad lidskými vztahy – a brilantně napsané čtení vás určitě neznudí. Vážení páni literární kritici a porotci, dávám tip na cenu“ (Černík 2018), Irena Blahutová se rozplývá v doslovu ke knize (srov. Blahutová 2017) a laudatio (a posléze z něj vybudovanou recenzi) publikuje na stránkách *Haló novin* a časopisu *Lípa* Alexej Mikulášek (Mikulášek 2017).

Nepřízpůsobivost je poněkud toporně napsaný román s dystopickými prvky, který pojednává o onkologovi Albertu Hartovi, který se z „mlčící většiny“ stal vydědencem společnosti, když prožívá krizi středního věku, a zároveň je spolutvůrcem ideologického zápasu proti neurčité skupině „nepřízpůsobivých“, kterou autor pojmenovává nejrozličnějšími slovy jako lůžři, houmlesáci, bezdomovci, paraziti, Cikáni atd. Společnost tzv. slušných lidí (ve spolupráci se „sluníčkovou“ policií), která je tak jako tak pod vlivem finančních skupin typu společnosti nazvané Enjoyland, se snaží vymezit právě proti „nepřízpůsobivým“. Nejprve kontrolami, pak vybudováním plotu nebo vytvořením „Společenského indexu“, který sepsal právě Hart, a pomocí něhož se selektují nemocní lidé do jakýchsi nespecifikovaných koncentráků – to vše pod vlivem jednoho vůdce zvaného Učitel. Na druhé straně je odbojová skupina, vedená mužem jménem Orátor a jeho nástupci, přičemž i taková opozice se ukazuje jako nefunkční a podobně degenerovaná. Hart se seznámí s dívkou Blankou, která je z „druhé strany“, a začne s její pomocí objevovat a vidět problémy svého i jejího světa. Sociální kritika a poukázání na možný přerod „demokracie“ v uvozovkách na diktaturu je vyprávěná postupně, tím jak se 28. října nespecifikovaného roku potká v zemi „za plotem“ Hart s mužem, který se představí jako Theophrast Bombastus – čili Paracelsus. Toto setkání poněkud toporně pomůže v dialogu vysvětlit Hartovi, co se stalo do chvíle, než se s Paracelsem potkal. Paracelsus nakonec sám od sebe zmizí, když se mu Hart vyzpovídá, ale ukáže mu cestu jak dál.

Nepříliš originální myšlenka (orwellovská linka, kde místo Winstona Smithe a Julie nacházíme Harta a Blanku, stejně jako mnohokrát obehnané téma žánrové) je nastavována nejen zvládnutou ideologií, ale také značně toporným jazykem, vyřizováním si vlastních autorských problémů (byrokracie ve zdravotnictví) až nenaplněné uslintané touhy sexuálního mačismu, které jsou tak oblíbené u řady autorů Unie: „Údělem ženy je odevzdání se. Muž ženě odhalil stehna. Vyhrnul jí vlněnou sukni a stáhl teplé punčocháče. Albert si představil, jak se jí rozšiřují zornice. Žena se nemohla ubránit. Ani nechtěla. I tahle živočišnost byla totiž jednou z tváří lidskosti“ (Doubek 2017: 39). Ostatně na to opatrně upozorňuje Alexej

Mikulášek: „Velmi zajímavě jsou zobrazeny partnerské vztahy, jimž v textu románu *sexus* spíše škodí,“ který pak pojmenovává ještě další problémy Doubkova díla: „Jistý problém románu bych spatřoval ve výběru jazykových prostředků, např. v tom pojmovém, snad diskurzivním jazyku, který místy spíše demonstuje to, co by bylo čtenářsky atraktivnější naznačovat (ale nikoli zamlžovat), kde popisuje, když by mohl stejně úspěšně, ne-li přesvědčivěji, pracovat zkratkou či asociací, jenž striktně analyzuje, kde by se mohl tajit symbol nebo reliéfní synekdochický příklad. [...] Zdá se mi, že tento vpravdě atraktivní námět by mohl být zpracován atraktivnějším způsobem; právě dějové napětí je onou úvahou, reflexí a popisy často přebíje-no“ (Mikulášek 2017). – Pořád ovšem nejsem s to pochopit, co vlastně čtou *jiného* tito nadšení opěvovatelé Doubkova průměrného textu – Černík nás přesvědčuje o *brilantně napsaném čtení*, Mikulášek o *vpravdě atraktivním námětu*, Blahutová o politickém čtení, kdy v oněch „nepřizpůsobivých“ vidí neuvědomělou masu, kterou chudoba vyléčila z konzumu a je třeba naučit se žít znovu. Lze ale vyjmenovat desítky dalších dystopií, sci-fi povídek i románů (a to nezasahujeme do kinematografie, kde by se nám rozšířila škála ještě o dost víc), které o rozkladu společnosti a její změně vyprávějí daleko přesvědčivěji. Doktor Doubek si prostě napsal ve volném čase knihu a podobně jako u řady lékařů věřím, že je lepším ošetřujícím než spisovatelem – ostatně věty typu „Ten se však skácel k zemi dřív, než stačil dostat zásah šutrem“ (Doubek 2017: 178) jsou běžné.

Nejde o život v iluzích, jako spíš o strašení měšťáka v touze po řádu a pověstném klidu na práci. Problém zbídačení je tu podáván od zeleného stolu a podobně jako v případě reportáží Saši Uhlové, které překvapily mileniály tím, že v supermarketech běží několikasměnový provoz za nízké mzdy, jsou i zde popisovány spíše domyšlené důsledky než něco reálně existujícího. Doubkovi se trochu hnuší myšlenky na squat, ale zároveň se jimi opájí a romantizuje je. Vzniká tak příkladná ukázka hlavou dělaného textu, který není určen pro komunity (sci-fi ani neundergroundové), ale pro nový *biedermeier* – jen tak se v koutku duše potěšit a pomazlit s tím, že je to tak strašné, považte!, svět ve kterém „skupinová halucinace vytvořená mediálními specialisty byla totiž stále přítomna v lidských mozcích“ (ibid.: 153).

Ideologicky pak je na hraně náboženské než jiné: chudoba kristovská a chudoba přijatá, bez světa potřeb a šidítek se zde spojuje a ukazuje opět přiblížení katolicismu a vulgárního marxismu, co se ovládání lidí týče. Anarchistická svoboda jednotlivce je příliš individuální, proto vyhraněné postavy psychologické se v Doubkově knize neobjevují: nahrazují je modely chování a snaha splnit očekávání připravených. Díky nim pak mají knihy typu *Nepřizpůsobivost* podobu sezónních událostí, které přemaže při nejbližší příležitosti další podobná letnička, i když u nich vždy musíme počítat s jejich stále přítomným toporným stylem – a hlavně s neoriginalitou.

Mgr. Michal Jareš, Ph.D.

Ústav pro českou literaturu AV ČR, v. v. i.

Na Florenci 1420/3, 110 00 Praha 1

jares@ucl.cas.cz

LITERATURA

DOUBEK, Michael

2017 *Nepřízpůsobivost* (Brno: Kmen)

ČERNÍK, Michael

2018 „Co vás nejvíc zaujalo z české kultury v roce 2017?“; *Literární noviny* 29, č. 1, příloha Divadlo, s. 8

BLAHUTOVÁ, Irena

2017 „Doslov“; in M. Doubek, *Nepřízpůsobivost* (Brno: Kmen), s. 185–193

MIKULÁŠEK, Alexej

2017 „Nepřízpůsobivý jako neschopný?“; *Haló noviny* 27, příloha Literatura – Umění – Kultura, č. 37, 20. 9., s. 2; dále in *Lípa* 2017, č. 3, s. 89–91

(rad)

2017 „Rebel Jožo Ráž získal cenu UČS“; *Haló noviny*, [online],
<http://www.halonoviny.cz/articles/view/46512120> [Přístup 13. 1. 2021]

SÝS, Karel

2018 „Co vás nejvíc zaujalo z české kultury v roce 2017?“; *Literární noviny* 29, č. 1, příloha Divadlo, s. 7